
Politika, sport i nasilje

Pregledni članak
[316:796]:316.624(4)
[316:796]:316.624(497.5)
Primljeno: 15. listopada 2008.

**Četverokut sporta, nasilja, politike i društva:
znanstveni uvid u Europi i u Hrvatskoj**

DRAŽEN LALIĆ*
OZREN BITI**

Sažetak

U radu se uspoređuju znanstveni uvidi u međudnos sporta i nasilja u suvremenome političkom i društvenom životu, uvid istraživača iz razvijenih zemalja Europe s onim istraživača u Hrvatskoj. Kao polazište za usporedbu koristi se vrijedna evaluacija uvidâ u međudnos nasilja i sporta u Europi koju su u knjizi *Sport i nasilje u Europi* prezentirali Bodin, Robéne i Héas. Francuski su znanstvenici analizirali rezultate socioloških, politoloških, psiholoških i drugih istraživanja nasilja u vezi sa sportom, uključivši i aspekte koji su dosad u znanosti bili nedostavno prepoznati ili pak zanemareni; osobito su istaknuli važno mjesto problema nasilja ekstremnih navijača u sklopu cjeline istraživanja toga fenomena. U Hrvatskoj se u posljednjih dvadesetak godina znanstveni interes za presijecanje sporta i nasilja kao društvenih fenomena ponajprije izražavao upravo kroz istraživanja nasilja ekstremnih nogometnih navijača i njihovih skupina. Razloge za to treba tražiti i u tome što je po prisutnosti navijačkoga nasilja Hrvatska od početka osamdesetih godina prošloga stoljeća prilagođena situaciji u zemljama EU, ali u posljednjem razdoblju nije europeizirana u pogledu smanjivanja toga problema, odnosno u pogledu djelotvornosti javne politike i drugih aktivnosti njegova suzbijanja. Na temelju uvida u toj temi posvećene tekstove hrvatskih sociologa, politologa i drugih, autori članka ustanovljuju kako se znanstvena analiza nasilja ekstremnih navijača u Hrvatskoj po svojoj teorijskoj utemeljenosti, metodama te kakvoći interpretacija ne razlikuje znatnije od znanstvene obradbe toga društvenoga problema u Velikoj Britaniji, Francuskoj i drugim razvijenim europskim zemljama. Ta ocjena koja vrijedi

* *Dražen Lalić*, izvanredni profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetima Politički i socijalni aspekti sporta, Sociologija hrvatskoga društva i Politička komunikacija.

** *Ozren Biti*, znanstveni novak u Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, suradnik u izvođenju nastave na predmetu Politički i socijalni aspekti sporta na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu.

za bavljenje manifestnim nasiljem i ne stoji posve kad je riječ o latentnom nasilju i njegovim različitim oblicima.

Ključne riječi: sport, nasilje, navijači, politika, Europa, Hrvatska

Kako bismo uopće mogli nastaviti proklamirati djelotvornost sporta za moralno dobro? Je li "devijantnost" nova estetika sporta?

Tony Blackshaw i Tim Crabbe

Uvod

U ovom se članku uspoređuju znanstvene analize odnosa sporta i nasilja u zemljama Europske Unije i u Hrvatskoj, sa svrhom da se ustanove osnovne sličnosti i razlike između tih odnosa, a onda i između znanstvenih analiza istih. Pritom je dodatna ambicija članka da ponudi neke nove horizonte sagledavanja i kutove promatranja povezanosti sporta i nasilja, što podrazumijeva uvođenje klasifikacija koje bi trebale olakšati ovladavanje širokom građom. Tako smatramo da podjela nasilja na manifestno i latentno podcrtava donekle izdvojen status navijačkoga nasilja kao ozbiljnoga društvenoga i političkoga problema, široko rasprostranjenoga i institucionalno prepoznatoga. S obzirom na to da se tretman navijačkoga nasilja u znanosti ne svodi samo na istraživanje njegovih manifestacija, nego i na analizu njegovih društvenih uzroka i uvjeta te na raspravljanje mogućih rješenja toga problema, čini nam se logičnim i opravdanim usredotočiti se na pojavnost, uvjetovanost i načine suzbijanja navijačkoga nasilja upravo tim slijedom. Zbog velikoga korpusa radova na tu temu u Europi i u Hrvatskoj, metode i načine znanstvenoga bavljenja navijačima u sklopu razmatranja odnosa sporta i nasilja lakše je komparirati, dok je s latentnim nasiljem situacija ponešto nezahvalnija, što ipak nije dovoljan razlog da ga se ispusti iz vida. Latentno se nasilje, dapače, ispostavlja još zanimljivijim zbog svoje neistraženosti. Ono zapravo tek sporadično i nesustavno dolazi na agendu domaćih istraživača pa se upravo kod znanstvenoga pristupa tom fenomenu može registrirati bitna razlika između hrvatske i europske znanosti. U svakom slučaju, najavljena usporedba iziskuje za početak prepoznavanje specifičnosti društvenopolitičkoga konteksta Hrvatske u odnosu na Europu, s obzirom na to da i sami znanstveni uvidi podvrgnuti komparativnom iščitavanju utvrđuju postojanje relacija u četverokutu sporta, nasilja, politike i društva.

U vremenu kad Hrvatska nastoji prestrukturirati i prilagoditi svoje institucije kako bi ispunila uvjete za ulazak u Europsku Uniju, u nekim područjima našega društvenog života odašilju se u vezi s europeizacijom ambivalentni – i pozitivni i negativni – signali. Jedno od tih područja svakako je i sport koji u posljednjih više od pola stoljeća ima vrlo veliku kulturnu, političku, gospodarsku i drugu važnost u mnogim zemljama svijeta, a posve izvjesno i u sportski jako nastrojenoj Hrvatskoj.¹ Složena narav sporta ponajprije se izražava u istodobnoj prisutnosti homogenizirajućega (integrativnog) i antagonizirajućega (dezintegrativnog) društvenoga potencijala u njemu; sport izrazito pogoduje povezivanju različitih skupina, nacija i kultura, ali se u njemu i u vezi s njime često pojavljuje raznovrsno nasilje koje ima suprotan učinak (Armstrong, Giulianotti, 1999; Vrcan, 2003.). Stoga razumijevanje procesa europeizacije u Hrvatskoj ne može biti sveobuhvatno ni potpuno ako ne uključuje ispitivanje kako integrativnih tako i dezintegrativnih potencijala sporta koji se jasno očituju u njegovoj slabijoj ili snažnijoj povezanosti s nasiljem. Uz ostale pokazatelje, znatna obilježenost sporta nasiljem u suvremenoj Hrvatskoj potvrđuje širu ocjenu kako proces europeizacije našega društva nailazi na znatne prepreke, koje osobito dolaze do izražaja s obzirom na očitu neusklađenost između europeizacije *odozgo* i *odozdo*, odnosno između europeizacije (političkih) institucija i europeizacije društvenoga života. U domaćoj se javnosti razmjerno često upozorava na izraziti nesrazmjer između proklamiranih ciljeva političke, gospodarske i druge elite da se (i) područje sporta u nas europeizira (dakle: na određen način civilizira, uskladi s vladavinom zakona i slično) i funkcioniranja sporta u društvenoj stvarnosti. Naime, sport je u suvremenoj Hrvatskoj obilježen čestim izbijanjem raznovrsnoga nasilja, kontinuiranom prisutnošću korupcije pa i organiziranoga kriminala te drugih pojava štetnih i za sport i za društvo u cijelosti. S tim u vezi, moguće je uočiti kako u nas još nije došlo do sinergije javne politike, medija i civilnoga društva kojom bi se prepoznavanje problema vezanih za sport nadogradilo učinkovitim aktivnostima suzbijanja tih problema.

Za razliku od nekih istaknutih sportskih i političkih dužnosnika, ocjenjujemo kako se primjeri i metode borbe protiv nasilja u sportu u razvijenim europskim državama ne mogu “automatski” primijeniti u Hrvatskoj. Naime, domaći tranzicijski, divlje kapitalistički (ortačko kapitalistički, politički kapitalistički...), poratni i krizni društveni kontekst (Franičević, 2002.; Tomić-

¹ Brojni su i raznovrsni pokazatelji velikoga značenja sporta u suvremenom hrvatskom društvu, a moguće ih je uočiti u rasponu od planetarnih uspjeha hrvatskih sportaša (atletičarke Blanke Vlašić, skijašice Janice Kostelić, plivača Sanje Jovanović i Duje Draganje, tenisača Gorana Ivaniševića, Ivana Ljubičića i Marija Ančića, dizača utega Nikolaja Pešalova, rukometne i vaterpolo reprezentacije te drugih), preko pomnoga medijskoga praćenja sportskih zbivanja i raširenoga korištenja sporta kao kanala uzlazne socijalne mobilnosti mnogih mladih ljudi i njihovih obitelji, pa do intenzivne uporabe sporta u promicanju interesa i ugleda hrvatske države u svijetu.

Koludrović, Petrić, 2007.; Županov, 2002.) vrlo jasno obilježava i teško razmrsvivo – ili možda čak u duljem razdoblju nerazmrsvivo – klupko nadzemnoga navijačkog i drugoga nasilja te podzemnoga (prikrivenoga) strukturalnog nasilja kriminalaca, tajkuna, pripadnika političkih klanova i drugih materijalnim probitcima i stjecanjem moći motiviranih aktera;² klupko je to koje već godinama zapetljava i pogoršava stanje u hrvatskom sportu, pa i u političkom i društvenom životu u cijelosti. To se jasno prepoznaje u nogometu kao području u kojemu granice između nasilja i nenasilja, sive/crne i uređene ekonomije, odnosno bezakonja i pravne države već dugo uopće ne postoje ili barem nisu vidljive.³

Slijedom toga, osobito je zanimljivo analizirati kako su na problematiku nasilja u sportu reagirali znanstvenici u suvremenoj Hrvatskoj te njihove uvide dovesti u vezu s rezultatima istraživanja sociologa, politologa, psihologa i drugih znanstvenika iz Europe. Naime, hrvatski se proučavatelji sporta, poput svojih kolega iz Italije, Velike Britanije, Njemačke, Francuske i drugih europskih zemalja, već gotovo četvrt stoljeća⁴ sustavno zanimaju za analiziranje nekih oblika nasilja u sportu i u vezi sa sportom, a prihvatili su i koristili se primjerenom metodologijom za istraživanje ponašanja ekstremnih nogometnih i drugih navijača i njihovih skupina kao onih aktera sporta koje se najčešće ističe u za to vezanim znanstvenim i medijskim raspravama.

O odnosu sporta i nasilja objavljeni su posljednjih nekoliko desetljeća u zemljama Europe Unije brojni vrijedni radovi⁵, a među novijima vrijedi iz-

² Posljednjih je nekoliko godina u Hrvatskoj više puta izbilo grubo nasilje za koje se u javnosti pretpostavlja kako je povezano s kriminalnim aktivnostima u sportu. Dva su osobito upečatljiva primjera toga nasilja: ubojstvo nogometnoga menadžera Dine Pokrovca 2005. te napad bejzbolskom palicom 2006. godine na tadašnjega trenera Hajduka Luku Bonačića, koji je pritom teže ozlijeđen (oba slučaja su još uvijek nerazjašnjena). Znakovito je kako se u prvim medijskim izvještajima o potonjem napadu uglavnom isticala teza kako su trenera Hajduka pretukli “nepoznati navijači”, koja je opovrgnuta (koliko je to moguće) tek kasnije. Naime, Luka Bonačić je godinu dana nakon napada, i to iz Irana gdje je tada radio s velikim uspjehom, javno izjavio kako njegov bivši klub “vodi mafija”.

³ Tako je zagrebački tjednik *Globus* kao temu svoga broja od 25. travnja 2008. prezentirao iscrpan dosje “Igrači u vlasništvu mafije” u kojemu je analizirao kako funkcionira “crno tržište igrača” (Orešić, 2008.).

⁴ Iako su neki relevantni tekstovi o međuodnosu nasilja i sporta objavljivani tijekom sedamdesetih godina prošloga stoljeća, kao “nulti događaj” sociološke i druge znanstvene obradbe te problematike u nas može se smatrati objavljivanje tematskoga (“Društvena funkcija sporta”) broja splitskoga časopisa *Pogledi* 1984. godine. U tom su vrijednom izdanju svoje tekstove objavili Tena Martinić, Srđan Vrcan, Krešimir Petrović i drugi domaći autori, ali i ugledni strani istraživači sporta poput Ulrike Prokop i Christiana Grafa von Krockowa (Graf von Krockow, 1984.).

⁵ Primjerice, Eric Dunning i Norbert Elias sustavno su se bavili međuodnosom sporta i nasilja te su s razlogom najcitiraniji autori na ovom području; njihovo je promišljanje prepletanja sporta i nasilja kroz povijest određeno teorijskom optikom procesa uljudivanja (*civilizing pro-*

dvojiti opsežnu studiju trojice francuskih autora – Dominiquea Bodina, Luca Robéna i Stephanea Héasa. Objavljivanje knjige *Sport i nasilje u Europi* znanstvenika sa Sveučilišta u Rennesu u kojoj dolazi do izražaja obuhvatni i multidisciplinarni pristup u istraživanju toga fenomena⁶ posve je opravdano poduprto od Vijeća Europe i nekih hrvatskih institucija⁷, i to ponajprije zbog jasno izražene namjere da se njezinim objavljivanjem pridonese prevladavanju ili barem ublaživanju nerazumijevanja istinske naravi složenoga međudnosa sporta i nasilja. U toj se knjizi podrobno analiziraju različiti aspekti nasilja vezanoga za sport, i to u sljedećim tematskim cjelinama: nasilničko ponašanje nogometnih navijača, zajednička obilježja nasilja u politici i sportu, nasilje u sportu iz ekonomske perspektive, nasilje u medijima i manipulacija s pomoću sporta, tjelesne ozljede i nesreće u sportu, sport i ovisnost te nasilje usmjereno prema manjinskim skupinama.

Knjiga francuskih autora primjer je inovativnoga promišljanja te kompleksne problematike, jer nudi širi tematski okvir te pristupa međudnosu nasilja i sporta na nijansirani način no što je uglavnom uobičajeno u sociologiji sporta koja se najčešće bavi nasilničkim ponašanjem ekstremnih nogometnih navijača.⁸ Iako ne zanemaruju fenomen nogometnoga huliganizma, pa stoga analiziraju ponašanje i kulturu navijača-nasilnika,⁹ sadržaj njihove knjige odaje želju da se osvijetle i neki drugi, razmjerno nedostatno istraženi, vidovi i aspekti nasilja u sportu. S tim je povezano njihovo opredjeljivanje za definiciju nasilja francuskoga autora F. Heritiera koja nadilazi fokusiranje na vidljivo nasilje, odnosno isključivo standardizirane tipove nasilja tako što uzima u obzir primjenu pojma nasilja u različitim kontekstima i

cess) (Elias, Dunning, 1986). Od istraživača koji su na tom području osobito aktivni u posljednjih desetak godina treba kao osobito značajan istaknuti doprinos britanskih sociologa Richarda Giulianottija (Giulianotti, 1999.) i Garyja Armstronga koji su objavili vrijedne radove o društvenom aspektu suvremenoga nogometa (Giulianotti, 1999; Armstrong, Giulianotti, 1999).

⁶ Bodin i Héas su predavači sociologije, a Robéne je povjesničar.

⁷ U objavljivanju su te knjige u Hrvatskoj, uz izdavača, sudjelovali Agencija za odgoj i obrazovanje, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa te Gradski ured za kulturu i šport Zagreba.

⁸ Primjerice, srpski sociolog Dragan Koković u svome udžbeniku *Sociologija sporta* određuje kako “nasilje nije samo fizičko; vidljiva je tiha, a najčešće otvorena dominacija nasilja nad dušom i duhovnim vrednostima”, pri čemu ono funkcionira i “kao sredstvo najraznovrsnijih oblika društvene moći” (2001.: 138). Potom Koković ipak podrobno tumači isključivo nasilje unutar sportske publike (2001.: 138-161).

⁹ Navijač-nasilnik inače je jedna od četiriju kategorija unutar tipologije pripadnika navijačkih skupina koju je ustanovio jedan od autora ovoga teksta na osnovu rezultata svoga istraživanja navijačke skupine Torcida koje je od 1988. do 1992. godine proveo metodom promatranja sa sudjelovanjem. Ostale su tri kategorije: navijač-navijač, navijač iz trenda i navijač-politički aktivist (Lalić, 1993.: 134-139). Dakako da se ti idealni tipovi u stvarnosti često prožimaju te mijenjaju prema svojoj zastupljenosti u različitom političkom i društvenom kontekstu, što su analizirali Benjamin Perasović i Sunčica Bartoluci (Perasović, Bartoluci, 2007.).

oblicima, uključujući “mekše” i “svakodnevno” nasilje (nav. prema: Bodin, Robene, Heas, 2007.: 15). Iako je pohvalna nakana francuskih autora da ne zanemare “mekše” oblike nasilja koji se pojavljuju uslijed involviranosti politike u sport, problema ekonomske dominacije, medijskih zakonitosti, uloge ljudskoga tijela u sportu te manjinskih neravnopravnosti, ostaje s jedne strane upitnim je li time iscrpljen popis “latentnoga” nasilja u sportu, a s druge strane može li se i treba sve navedeno smatrati nasiljem.

No, još je važniji od odgovaranja na ta pitanja (ovaj tekst za to nije dostatan) pokušaj da se stekne temeljit uvid u društvenu i drugu uvjetovanost pojave nasilja u sportu. U poglavlju svoje knjige *Making sense of sports* naslovljenom “Nije za malodušne” Ellis Cashmore pokušava odgovoriti na pitanje “Odakle nasilje u sportovima?” (Cashmore, 2005.: 267-294) U tom se nastojanju on služi spoznajama i argumentima iz različitih znanstvenih disciplina koje proučavaju sport i nasilje, utječući se podjednako sociologiji sporta, filozofiji sporta i historiografiji sporta. Njegov pristup spomenutom problemu zapravo oslikava recentna strujanja unutar znanstvenoga bavljenja fenomenom sporta.¹⁰ Od teme koju je znanost zaobilazila u širokom luku, sport je u posljednjih nekoliko desetljeća dospio do tako istaknutoga položaja u različitim područjima društvenoga života¹¹ da privlači pozornost brojnih znanstvenika diljem Europe i svijeta. Pritom se interdisciplinarnost nameće kao *modus operandi* mnogih proučavatelja sporta te se oni, uz to što svoja istraživanja sportskoga polja redovito kontekstualiziraju s obzirom na društvo, kulturu i povijest, ne ustručavaju metodološki iskoračiti iz okvira vlastitih matičnih disciplina. Povezivanje sporta s nasiljem potencira te njihove interdisciplinarnе ambicije, jer nasilje kao ozbiljan društveni problem već podavno figurira kao vruća znanstvena tema, pri čemu niti jedna društvena znanost nema monopol na bavljenje njome.

Senzibilitet ne samo za značenje, nego i za osjetljivost problematike opterećenosti sporta nasiljem, na način prisposobiv francuskim istraživačima, među hrvatskim je društvenim analitičarima u punoj mjeri iskazao samo Srđan Vrcan. U svojoj knjizi *Nogomet, politika, nasilje* on nalazi shodnim ponuditi “riječ, dvije o nasilju uopće” iznoseći nizove tvrdnji vezane uz na-

¹⁰ “Proučavanje sporta pokazalo se kao plodan empirijski izazov za sociologe, povjesničare društva i analitičare kulture rezultirajući važnim raspravama o strukturi i djelovanju, globalizaciji i amerikanizaciji te identitetu i njegovim izvorima i odrednicama” (Tomlinson, 2005.: 14).

¹¹ Brojni su istraživači iz različitih zemalja u posljednjih gotovo pola stoljeća utvrdili kako se značenje sporta u modernom društvu izražava u njegovoj iznimnoj masovnosti (velik broj ljudi koji se aktivno bave sportom te još brojniji pripadnici izravne i posredne sportske publike), golemoj pozornosti medija koju privlači, njegovoj čvrstoj sprezi s gospodarstvom, znatnom političkom utjecaju, potencijalu za izražavanje različitih identiteta i socijalnih konflikata, kao i u brojnim drugim područjima i aspektima društvenoga života (Magnane, 1964.; Edwards, 1973.; Marjanović, 1987.; Lalić, 1993.; Koković, 2000.; Vrcan, 2003., i drugi).

rav nasilja. Već je taj njegov ekskurs u filozofiju nasilja dovoljan za uvid u fleksibilnost kategorije nasilja koja podrazumijeva “ciljano destruktivno djelovanje i ponašanje”, “upleteno u mrežu društvene podređenosti i nadređenosti”, ali se pritom misli i na “sredstvo društvenoga i javnoga komuniciranja” (Vrcan, 2003.: 149-153). Upravo taj koncept nasilja omogućuje dublje i istančanje prepoznavanje različitih vidova povezanosti sporta i nasilja.

Iako tek od sedamdesetih godina prošloga stoljeća poboljšan status sporta u znanosti i prijepori oko definicije i interpretacije nasilja tvore nesigurne temelje za pokušaj usporedbe simbioze sporta i nasilja u Europi i kod nas te znanstvenih uvida o toj temi, ipak je moguće pronaći zajedničku uporišnu točku: navijačko nasilje koje je još uvijek poprilično prisutno i rašireno u nekim zemljama Europe i u Hrvatskoj, pa stoga zadobiva najveću znanstvenu pozornost.

Navijačko nasilje

Najveći je dio studija koje se tematski odnose na društvene i političke aspekte sporta te povezanost sporta i nasilja u Hrvatskoj predmetno usmjeren na fenomen nogometnoga i drugoga navijaštva.¹² To je istodobno i nedostatak (zanemareni su drugi bitni aspekti sporta, osobito nasilja u vezi sa sportom) i prednost (zato što su temeljito istraženi nogometni navijači, njihovo nasilničko i drugo ponašanje te za to vezana supkultura) pristupa hrvatskih sociologa i drugih društvenih znanstvenika fenomenu sporta. S obzirom na to, ovu je analizu najlogičnije zasnovati upravo na tom aspektu međuodnosa sporta i nasilja. I francuski su istraživači osobitu pozornost usmjerili na nasilničko ponašanje ekstremnih nogometnih i drugih navijača (Bodin, Robéne, Héas, 2007.: 19-73) kao društveni problem koji ne samo u Francuskoj, nego i u nizu drugih zemalja Europe i svijeta već četrdesetak godina¹³ izaziva veliku zabrinutost u javnosti, te u vezi s kojim se provodi ili bi se barem trebala provoditi primjerena javna politika, odnosno društvena akcija usmjerena njegovu suzbijanju.

U nekim su europskim zemljama sociolozi, psiholozi i drugi istraživači ostvarili sustavan znanstveni uvid u različite značajke odnosa nasilja i sporta, pri čemu su osobitu pozornost pridali upravo nasilničkom ponašanju

¹² Buzov, Magdalenić, Perasović, Radin, 1988.; Vrcan, 1990.; Fanuko, Magdalenić, Radin, Žugić, 1991.; Lalić, 1993; Prnjak, 1997. i druge studije.

¹³ Nasilje ekstremnih nogometnih i drugih navijača izbijalo je i u prvoj polovini i sredinom prošloga stoljeća, ali je u znanstvenoj literaturi široko prihvaćena ocjena kako u modernom obliku, kao “nogometni huliganizam” i kao bitan aspekt posebne supkulture mladih i slično, postoji od razdoblja nakon Svjetskoga prvenstva u nogometu u Engleskoj 1966. godine.

ekstremnih navijača.¹⁴ Na temelju njihovih radova, unutar teorijske misli o nogometnim navijačima i njihovim skupinama mogu se izdvojiti četiri osnovna pristupa: supkulturna teorija ritualizirane agresije, klasna teorija ponašanja navijača, sociohistorijska teorija “nogometnoga huliganizma” te svijet sporta kao svijet za sebe (Lalić, 1993.; Žugić, 2000.). Srđan Vrcan¹⁵ je u svojim dvjema za ovu temu, pa i za analizu širih društvenih zbivanja, ključnim knjigama (Vrcan, 1990.; Vrcan, 2003.) predstavio širu i sustavniju teorijsku osnovu analiziranja navijačkoga nasilja, plodno smještajući taj fenomen u šire smislene okvire klasične i suvremene kritičke misli.

Imajući to na umu, ponajprije treba upozoriti na to da je Hrvatska po navijačkome nasilju već dugo sastavnim dijelom Europe, i to zato što su razmjeri i obilježja toga nasilja u Hrvatskoj za vrijeme bivše Jugoslavije bili vrlo slični razmjerima i obilježjima toga problema u Engleskoj, Italiji i Nizozemskoj kao zemljama koje su time najugroženije.¹⁶ Trend intenzivnoga navijačkog nasilja nastavio se i nakon stjecanja nacionalne samostalnosti, na što upućuju brojni izgredi ekstremnih pripadnika Bad Blue Boysa (skupina navijača Dinama), Torcide (Hajduka) pa i nekih drugih skupina, te visoke kazne koje su zbog tih izgreda UEFA-i morali platiti hrvatski klubovi i Hrvatski nogometni savez.¹⁷ Ako se uzme u obzir da se osamostaljivanje Hrvatske kao države odigravalo početkom devedesetih godina prošloga stoljeća, činjenicu da se “nogometno navijaštvo na prostorima bivše Jugoslavije uoči izbivanja teške društvene krize ili njezinog ulaska u terminalno krizno razdoblje, razvijalo slijedeći uglavnom matricu razvoja nogometnog navijaštva u mnogim zemljama zapadne Europe” (Vrcan, 2003.: 97) nužno treba promotriti u kontekstu eskalacije nasilja koja će uslijediti na prostoru Hrvatske, odnosno “u sklopu zaoštavanja društvenih podjela i intenziviranja konfliktnosti koja je namjerno dovedena do usijanja” (ibid).

¹⁴ Ta se tvrdnja osobito, no nipošto isključivo, odnosi na Veliku Britaniju, pri čemu se misli na autore kao što su Peter Marsh, John Clarke, Ian Taylor, Eric Dunning, Patrick Murphy, John Williams i drugi.

¹⁵ Srđan Vrcan, još od početka sedamdesetih godina prošloga stoljeća vodeći sociolog sporta u Hrvatskoj i u ovom dijelu Europe, preminuo je u prosincu 2006. godine.

¹⁶ Williams, Dunning i Murphy su u svojoj komparativnoj studiji o navijačkom huliganizmu iz sredine osamdesetih godina prošloga stoljeća istaknuli kako je taj problem u to vrijeme bio najizraženiji u Engleskoj, Italiji, Nizozemskoj i Jugoslaviji (Williams, Dunning, Murphy, 1986.a).

¹⁷ Prema podacima objavljenima u travnju 2008. godine, hrvatski nogometni klubovi i Hrvatski nogometni savez u posljednjih su petnaest godina, najviše zbog navijačkih nereda, bakljada, bacanja predmeta u teren i sličnih prekršaja, platili UEFA-i 1,324.000 švicarskih franka; prema visini kazne Hrvatska je na trećem mjestu u Europi, iza Italije i Srbije (prije Jugoslavije) (podatci preuzeti iz: Židak, 2008.).

Prisutna su čak i viđenja kako su upravo neredi navijača koji su doveli do neodigravanja nogometne utakmice između Dinama i Crvene zvezde na Maksimiru 13. svibnja 1990. bili svojevrstan početak ratnih zbivanja na ovim prostorima. (Mihailović, 1997.; Prnjak, 1997.: 11, 19, 80-83; Foer, 2006.: 22-28; Brimson 2006.: 202-203). Daljnji razvitak problema vezanoga za navijače u Hrvatskoj umnogome je određen poremećajima u odvijanju tranzicije, gospodarskom i društvenom krizom, divljim kapitalizmom te drugim obilježjima društvenoga okružja.¹⁸ Zbog posvemašnje centralizacije zemlje dolazi do tenzija između razvijenoga sjevera i nerazvijenoga juga, koje rezultiraju kontinuiranim razmiricama i čestim sukobima uglavnom pripadnika najvećih navijačkih skupina Bad Blue Boysa i Torcide, ali i drugih skupina (Armade, skupine navijača “Rijeka”, Kohorte, skupine navijača “Osijeka” i ostalih). U ovom sklopu svakako treba istaknuti utjecaj raznovrsnih posljedica rata, uključujući opetovane pokušaje “sređivanja starih računa” između različitih naroda, ponajviše između Hrvata i Srba koje, po svemu sudeći, osobito intenzivno poduzimaju upravo neki ekstremni navijači, odnosno pripadnici navijačkih skupina.¹⁹

Te izvansportske okolnosti daju dobre razloge za premještanje istraživačkoga naglaska na analizu značajki kapitalističke, odnosno potrošačke kulture obilježene globalizacijom na hrvatski način. Na taj je izazov valjano odgovorio Srđan Vrcan u svojim teorijskim studijama o povezanosti sporta, politike i nasilja (Vrcan, 1990.; Vrcan, 2003.). Ako donekle vremenski i kaskamo za znanošću na razvijenijem Zapadu kad je riječ o nekim znanstvenim istraživanjima nekih aspekata suvremenoga društva²⁰, nimalo ne zaostajemo za Europom u angažmanu koji su naši znanstvenici tijekom posljednjih dvadeset godina pokazivali u području sporta i nasilja.

U drugoj polovini osamdesetih godina prošloga stoljeća, kako ustanovljuju Perasović i Bartoluci, počinje jedno specifično poglavlje u razvoju hr-

¹⁸ “Navijačko nasilje u nas: od krize socijalizma do krize tranzicije” naslov je poglavlja Vrcanove knjige u kojem on zagovara “pristup koji ne ostaje na prepoznavanju i opisu prosječnoga profila navijača sklonih nasilju, nego se usredotočuje na društveni kontekst u kojem se navijačko nasilje pojavljuje i iz kojega se hrani” (Vrcan, 2003.: 173).

¹⁹ Upravo u vrijeme završavanja ovoga teksta (4. svibnja 2008. godine, upravo na obljetnicu smrti Josipa Broza Tita) zbio se težak incident u Boboti pokraj Vukovara: skupina od tridesetak mladića, najvjerojatnije pripadnika skupine Kohorta (navijači Osijeka), upala je na redovitu skupštinu ogranka skupine Delije (navijači Crvene zvezde iz Beograda) te su bakljama i bocama napali okupljene, pri čemu je ozlijeđeno nekoliko osoba. Anonimni pripadnik Kohorte za *Jutarnji list* izjavio je kako je taj napad poduzet s ciljem da se spriječi “širenje velikosrpske ideje u Hrvatskoj” s obzirom da su “iz jezgre Delija izišli zločinci iz tzv. Belih orlova i mi to ne možemo tolerirati” (Butigan, 2008.).

²⁰ Na primjer, u samostalnoj Hrvatskoj nije objavljena ni jedna sociološka monografija o nezaposlenosti kao kroz dulje razdoblje najtežem društvenom problemu u nas i u mnogim drugim zemljama u tranziciji.

vatske sociologije sporta, određeno terenskim istraživanjima nasilničkoga ponašanja nogometnih navijača i njihovih skupina, odnosno sociološkim zahvatima u stvarnost tada već profiliranoga fenomena nogometnoga huliganizma (Perasović, Bartoluci, 2007.: 111). Srđan Vrcan, Furio Radin, Ivan Magdalenić, Benjamin Perasović, Zoran Žugić, Damir Pilić, Hrvoje Prnjak i drugi istraživači realizirali su više vrijednih projekata, objavili zapažene knjige i tekstove, sudjelovali u brojnim okruglim stolovima i dali mnoge izjave i intervjuje u medijima, čime su znatno pridonijeli da se javnost, sportske organizacije, lokalne i državne vlasti te drugi akteri upoznaju s pojavom i uvjetima nasilja u sportu na ovim prostorima. Neki su hrvatski istraživači sporta također sudjelovali i u radu međunarodnih konferencija i znanstvenih skupova održanih na temu nasilničkoga ponašanja ekstremnih navijača te objavili svoje tekstove na tu temu u stranim znanstvenim i drugim publikacijama.

S obzirom na izneseno, potpuno je shvatljivo postojanje nekih znatnih podudarnosti između znanstvenoga uvida francuskih autora (Bodin, Robéne, Héas, 2007.) i uvida hrvatskih sociologa i drugih znanstvenika koji su pratili ili još uvijek prate problematiku nasilničkoga ponašanja ekstremnih navijača. Te se podudarnosti mogu podijeliti u tri cjeline: prva se odnosi na pojavu toga ponašanja, druga na njegovu uvjetovanost, a treća na društvene aktivnosti suzbijanja navijačkoga nasilja.

Pojavnost navijačkoga nasilja

Kad je riječ o pojavnosti navijačkoga nasilja, uvidi su hrvatskih znanstvenika na samome tragu onoga što su utvrdili njihovi kolege u drugim europskim državama. Podvuče li se crta pod njihova istraživanja, moguće je ocijeniti kako bi analizu pojavnosti nasilja u sportu vezanoga za pripadnike navijačkih skupina trebalo početi iznalaženjem odgovora na pitanje tko su zapravo ekstremni navijači, tj. oni koji čine izgrede.²¹ Znanstveni pristup tome bitnom pitanju trebao bi rezultirati rastjerivanjem pogrešnih ili iskrivljenih predodžbi o socijalnim obilježjima ekstremnih navijača.

Rezultati dosadašnjih istraživanja toga fenomena u zemljama Europe i u Hrvatskoj upućuju na neka zajednička obilježja ekstremnih navijača. Sudeći prema njima, riječ je o:

- mladima, uglavnom kasnim adolescentima ili mlađim punoljetnicima;

²¹ "Tko je nogometni huligan?", pita se Dougie Brimson, autor nekoliko romana i publicističkih knjiga o nogometu i huliganizmu te dodaje "Predodžba pojedinca o tome tko je nogometni huligan može se izvesti samo na jedan od dvaju načina: iz vlastita iskustva te osobe ili putem medija" (2006.a: 31)

- velikom većinom mladićima, iako posljednjih godina u navijačkim skupinama ima više djevojaka nego prije;²²
- uglavnom “običnim” mladima, prema socijalnim obilježjima sličnima svojim vršnjacima, a ne, kao što se to često u javnosti ističe, dominantno delinkventima iz predgrađa;²³
- pripadnicima organiziranih skupina koje se okupljaju oko nogometa i navijanja;
- osobama koje putem svoje navijačke kolektivne aktivnosti (izrade ikonografije, putovanja, druženja, zabave...) više manifestiraju *eros*, tj. strast za životom, nego li *thanatos* kao strast za smrću (uništenjem, destrukcijom);
- najčešće o dobrim poznavateljima nogometa i sporta te istinskim zaljubljenicima u klubove za koje navijaju;²⁴
- sljedbenicima navijačkoga supkulturnoga stila, što znači da im je navijaštvo osnova za izražavanje posebnog supkulturnoga identiteta koji je zasnovan na razlikovanju od službene kulture i buntovnom odnosu prema toj kulturi;²⁵

²² Osobe ženskoga spola u sve su većem broju prisutne i među navijačima i nogometnom publikom općenito. Furio Radin iznosi podatke koji potkrepljuju tu tezu, a činjenicu da istraživanje među gledateljima u Maksimiru i među Bad Blue Boysima ne govori tomu u prilog, objasnjava “paralelizmom – koji tradicionalno krasi naša područja – između interesa za nogomet i patrijarhalne *macho* kulture.” (Fanuko i dr., 1991.: 71)

²³ Bodin i suradnici također tvrde da su u pitanju “samo obični mladi ljudi” te upozoravaju na vrlo slične rezultate istraživanja u različitim zemljama (2007.: 44-45). Posve slično tomu, Brimson slikovito iznosi svoje viđenje huligana: “Nogometni huligani ne žive ispod zemlje i nemaju istetovirano 'RAZBIJAČ' nasred čela.” (2006.a: 51)

²⁴ Utoliko je samo po sebi jasno ono što, slično hrvatskim autorima, naglašavaju francuski istraživači: “...huliganstvo je, bez sumnje, bilo značajka navijača, a ne osoba 'izvana' koje nisu imale veze s nogometom” (Bodin, Robéne, Héas, 2007.: 42).

²⁵ Nenad Fanuko je skloniji govoriti o navijačima kao situacijskoj potkulturi, pripisujući im ponašanje i simbole “koji, doduše, imaju neke karakteristike potkulture, ali se u punom opsegu manifestiraju samo u vezi s određenom situacijom.” Prijepornom se, međutim, čini njegova ocjena da “se navijači kao posebna grupa manifestiraju poglavito na stadionu i u njegovoj okolici, ne pokazujući izvan toga konteksta neki zajednički stil života” (Fanuko i dr., 1991.: 14). Benjamin Perasović taj fenomen promatra znatno drukčije od Fanuka te tvrdi: “Iako je stadionski ritual bio osnovni i konstitutivni element subkulturnog stila nogometnih huligana, on nije okupljao “sportsku publiku” koja se nakon događaja razide i prestane postojati, nego subkulturne grupe s vlastitim navijačkim identitetom koji se ne gubi ponedjeljkom u školi, u roditeljskom domu, na poslu ili studiju” (2001.: 288-289).

- populaciji sklonijoj konzumiranju alkohola, pa i droge, jer to predstavlja sastavni dio rituala toga supkulturnoga stila, vezanoga uz putovanja na utakmice i navijanje.²⁶

Treba pritom naglasiti da većina pripadnika navijačkih skupina nisu ekstremni navijači i ne uključuju se u tjelesno nasilje²⁷, ali se zbog grupnoga konformizma i potrebe za provociranjem drugih aktera pridružuju verbalnom nasilju. Ekstremno navijaštvo ima oblik svojevrjne organizirane spontanosti te se ponajprije odvija pod vodstvom i utjecajem jezgara navijačkih skupina. Zahvaljujući tomu, nasilničko se ponašanje navijača sa samih stadiona razmjerno jednostavno premješta na druge urbane prostore²⁸, pa i na prometnice²⁹, a posljedično dolazi i do čestih izgreda ekstremnih navijača povezanih s drugim sportskim priredbama.³⁰ Zanimljivo je da francuski autori, govoreći o političkim funkcijama nasilja u sportu, izdvajaju primjer nereda na vaterpolo utakmici odigranoj između Hrvatske i Srbije i Crne Gore u Kranju 2003., a pritom se pozivaju na tekst hrvatskoga politologa Damira Grubiše o toj temi koji je objavljen u časopisu *Courriere international* (Grubiša, 2003.). Bodin i suradnici upozoravaju da se "često prelazi preko činova nasilja koji se događaju podalje od nogometnih terena te oni ostaju nezabilježanima" (Bodin, Robéne, Héas, 2007.: 44).

Uglavnom, u sklopu istraživanja sportske publike, koje u svojoj klasifikaciji ubrajamo u "pojavnost navijačkoga nasilja", najviše se pozornosti posvećuje navijačkim skupinama, pri čemu i domaći i strani proučavatelji upotrebljavaju prokušane metode i pristupe. Hrvatska je sociologija sporta na neki način kroz radove o navijačima rehabilitirala metode poput sudjelujućega promatranja i grupnoga intervjua, uz već priznatu anketu ili individualne intervjue (Perasović, Bartoluci, 2007.: 111). Iako je riječ o preuzimanju

²⁶ Iako je istraživanjima utvrđena povezanost konzumiranja alkohola i nasilničkoga ponašanja, za objašnjenje učinaka alkohola na nasilno ponašanje navijača nužno je uputiti i na značenje situacijskih čimbenika (Wann i dr., 2001.: 130-131.).

²⁷ Konzultiranje domaćih i stranih radova vodi prepoznavanju posvemašnje terminološke neusklađenosti. Bilo da je riječ o pojmovima sportske publike, navijača, gledatelja ili huligana, njihovi su sadržaji, opsezi i dosezi umnogome neizdiferencirani i nejasni. Čak ni pojam nasilja ne služi uvijek kao distinktivno obilježje nogometnih huligana.

²⁸ "Spomenuti su oblici ponašanja izišli sa stadiona i njegove neposredne okolice u gradske ulice, na trgove, prostore, autobusne kolodvore i željezničke stanice itd." (Vrcan, 1990.: 31) Još su se osamdesetih godina prošloga stoljeća u Engleskoj zbivali česti sukobi navijačkih skupina na željezničkim postajama. Vidi Brimson, 2006.

²⁹ Naplatne kućice na autocesti Split – Zagreb kod Lučkoga, državna cesta kod Korenice, gostionica na cesti kod Dugopolja – sve su to mjesta na kojima su se posljednjih nekoliko godina uprizorili navijački okršaji i između BBB-a i Torcida.

³⁰ Postupno premještanje nasilja sa stadiona na druge prostore, a s nogometa na druge sportove, Vrcan naziva dislokacijom ekstremnoga navijačkog ponašanja (1990.: 31-32).

postojećih modela od stranih kolega, njihova primjena naišla je devedesetih godina 20. stoljeća u Hrvatskoj na objektivan problem zbog ratnih posljedica na ovim prostorima. Zadiranje u navijačku privatnost, pridobivanje njihova povjerenja i postavljanje neugodnih pitanja odvijalo se u specifičnom kontekstu pounutrenoga straha, ali i prezira prema drugom, što je bilo svojstveno onom dijelu navijačke populacije koji je bio najizravnije povezan s ratnim zbivanjima. U toj točki pojavnost navijačkoga nasilja zapravo prelazi u njegovu uvjetovanost.

Društvena uvjetovanost navijačkoga nasilja

Navijačko nasilje za one koji ga provode, pa i za mnoge pripadnike njihovih skupina, nije besmisleno, kao što se mahom pogrešno ocjenjuje u javnosti. Pogreška je u zanemarivanju životnoga obzorja i smislenoga konteksta u kojem se to nasilje događa. Srđan Vrcan se suprotstavio javnim isticanjima besmislenosti toga nasilja: “To što se političkim, policijskim i nogometnim moćnicima pa i dobro etabliranim građanima može pričiniti da je sadašnje navijačko nasilje bezrazložno i besmisleno, samo je znak da se njihovi vlastiti životni okviri duboko razlikuju od životnih okvira većine pripadnika navijačkih plemena i društvenog, kulturnog i generacijskog kruga iz kojega se oni regrutiraju i u kojem se kreću” (Vrcan, 2003.: 153).

Tomu treba dodati kako neki političari, sportski djelatnici, novinari i drugi akteri vezani uz sport svojim javnim nastupima u stvari potiču nasilje³¹ ili pak svojim politički uvjetovanim ocjenama i prognozama ometaju ostvarenje razumnoga uvida u zbiljsku narav navijačkoga nasilja.³²

Šire promatrano, nasilje u sportu sastavni je dio i izraz nasilja u društvenom životu uopće, osobito nasilja kao često najučinkovitijega oblika komunikacije između pojedinaca i skupina koje često jasno dolazi do izražaja upravo u vezi sa sportom kao svojevrsnim društvenim rezervatom za nasilje.³³ Sport je, a to ponajviše vrijedi za nogomet, kako u Hrvatskoj tako i u drugim zemljama, prvorazredna pozornica komuniciranja, odnosno izražavanja ra-

³¹ Rukometni su funkcionari u sklopu javne rasprave nakon velikih izgreda na rukometnoj utakmici Zagreb – Partizan (13.3.2005.) kao uzrok nasilničkom ponašanju ekstremnih navijača u dvorani navodili podizanje tri prsta od strane dijela publike (prema: Vrcan, 2005.).

³² Antun Vrdoljak je 1991., kao predsjednik Hrvatskoga olimpijskog odbora i u to vrijeme jedan od vodećih ljudi vladajuće političke stranke, kazao da u HNL-u više neće biti nereda, jer će se utakmice igrati pred jednonacionalnom publikom (prema: Vrcan, Lalić, 1999.: 183)

³³ “Ali može li – zapravo treba li – sport biti nadmoćan u odnosu na ostatak društva?” pitaju se francuski znanstvenici te odmah odgovaraju: “Zasigurno ne može.” (Bodin, Robéne, Héas, 2007.: 237)

zličitih identiteta.³⁴ Na toj pozornici sportski akteri – timovi više nego pojedinci – funkcioniraju kao vrhunski simboli identiteta, pa zbog naglašenijega utjecaja autoritarne kulture nasilja te smanjenoga utjecaja demokratske kulture tijekom navijanja može doći do ekscesa koji dobivaju pojavni oblik obračuna među identitetima.

Slijedom te perspektive za navijačko bi se nasilje moglo držati da je poglavito simbolične naravi: njegovi akteri ne streme ozbiljnijem ozljeđivanju ili usmrćivanju suparnika, nego samo njihovom ponižavanju. Takva je ocjena podudarna sa supkulturnom teorijom ritualizirane agresije Petera Marsha (Marsh, 1978.) na temelju koje se navijačko nasilje ne određuje ponajprije kao zbiljsko, nego kao ono koje ima više psihološku konotaciju, pa je svrha agresije zapravo zastrašivanje i ponižavanje protivnika. Tu su izvornu narav navijačkoga nasilja uočili Bodin i suradnici (Bodin, Robéne, Héas, 2007.: 27), ali i neki hrvatski istraživači (Perasović, 1989.; Lalić, 1993.: 32-35; Žugić, 2000.: 161-164). Na ocjenu da je navijačko nasilje ponajprije simbolične naravi djelomice upućuje činjenica da u Hrvatskoj do danas u međusobnim sukobima navijača i njihovih skupina nije poginula ni jedna osoba.

Istraživači iz različitih zemalja Europe već tridesetak godina upozoravaju kako simbolično navijačko nasilje može, zbog lošega osiguranja i nepriličnih reakcija policije, te zbog za to pogodnih političkih i društvenih uvjeta, mutirati u zbiljsko nasilje s najtežim posljedicama. Ti su uvjeti primjerice bili ostvareni krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina prošloga stoljeća, dakle uoči izbijanja rata, u bivšoj Jugoslaviji, s obzirom na to da su eskalirale međuetničke i političke tenzije koje su se na javnoj sceni izražavale i u raznovrsnom nasilničkom ponašanju ekstremnih nogometnih navijača i njihovih skupina. Slično nekim drugim autorima (Mihajlović, 1997.), procjenjujemo kako u navijačkim sukobima na tom prostoru u to vrijeme tek pukom srećom nitko nije poginuo. Da je odnos simboličnoga i zbiljskoga nasilja vrlo osjetljiv i promjenjiv, potvrđuje činjenica da su u posljednjih desetljeće i pol u Srbiji u međusobnim obračunima navijača poginula četiri mlada muškarca. Početkom ožujka 2008. godine u zagrebačkom parku Ribnjak nasilnom je smrću (od uboda nožem) stradao i prvi navijač u Hrvatskoj, i to 20-godišnji pripadnik jedne frakcije Bad Blue Boys-a, ali u tučnjavi između ekstremnih navijača i sljedbenika *heavy-metal* supkulturnoga stila.³⁵

³⁴ Ako se ima na umu nekadašnji status nogometa među radničkom klasom u Velikoj Britaniji, onda se to ponajprije odnosi na klasni identitet (Taylor, 1982.).

³⁵ S dozom opreza valja prihvatiti tu interpretaciju događaja kao sukoba između supkultura, jer se ona temelji ponajprije na podatcima iz medija, no ostaje činjenica da je ubijen navijač.

Politički i društveni uvjeti, dakle oni koji se formiraju izvan samoga sporta,³⁶ a pod kojima simbolično nasilje može mutirati u zbiljsko, u suvremenoj su Hrvatskoj poprilično raznovrsni. Ti se uvjeti mogu uočiti u širokom rasponu od prisutnosti etnocentrizma i šovinizma te s time povezanih manipulacija ekstremnim navijačima koje poduzimaju radikalne političke opcije (kao što se najvjerojatnije dogodilo prilikom teških izgreda pripadnika Torcide u svibnju 2001. godine u Splitu),³⁷ preko nezavidnoga i besperspektivnoga položaja mladih,³⁸ pa do posljedica ratnih zbivanja³⁹ te centralizacije koja je rezultirala povećanim tenzijama između sjevera i juga Hrvatske.⁴⁰ U prilog tomu da sve spomenuto valja tretirati itekako povezanim s navijačkim nasiljem govori i opća ocjena Dominiquea Bodina i suradnika kako su "sam čin i percepcija nasilja uvjetovani društvenim, prostornim i vremenskim kontekstom" (Bodin, Robéne, Héas, 2007.: 14).

Društvene aktivnosti suzbijanja navijačkoga nasilja

Dok uvide u pojavnost i uvjetovanost navijačkoga nasilja možemo svrstati u područje dijagnostike navijačkoga nasilja, društvene aktivnosti suzbijanja pripadaju svojevrsnoj terapiji toga problema. Kao i svako terapijsko djelovanje, te su aktivnosti povezane s nizom teškoća. Jedna od većih teškoća, na koju upozoravaju i francuski autori, odnosi se na to da su mjere koje su usmjerene na odvajanje suparničkih navijača, na nadzor i kažnjavanje iz-

³⁶ Francuski autori ustvrđuju da "društveni problemi zaoštavaju huligansko ponašanje", potkrepljujući to primjerom Velike Britanije i njezinih problema s huliganstvom sedamdesetih i osamdesetih godina prošloga stoljeća, u vrijeme kad ju je zahvatio snažan socioekonomski pad (Bodin, Robéne, Héas, 2007.: 31).

³⁷ Vlada Republike Hrvatske na svojoj je sjednici 10. svibnja 2001. godine ocijenila kako su navijački neredi na stadionu Poljud u Splitu u kojima je ozlijeđeno 60 navijača i 28 policajaca organizirani zbog lokalnih izbora, uzimajući kao jedan od argumenata za tu ocjenu isticanje vrlo dugačkoga (pedesetak metara) transparenta s porukom "I mi smo Hrvatski blok" na utakmici između Hajduka i Dinama.

³⁸ Dio razloga za nasilje jest u teškom socioekonomskom položaju mladih, pa je bitno imati širi obzor kad se sport uzima kao "okvir kolektivnoga ponašanja mladih" (Žugić, 1991.: 57).

³⁹ Pritom se ponajprije misli na utakmice naših klubova i nacionalnih timova s protivnicima iz drugih zemalja. Model antagonizma i nacionalistički naboj osobito su bili izraženi u dvobojima protiv ekipa i reprezentacija zemalja bivše Jugoslavije pa je, primjerice, razmjerno dugo postojalo svojevrsno primirje između navijača različitih hrvatskih nogometnih klubova kako bi se stvorila homogena nacionalna zajednica protiv srpskih navijača (Vrcan, Lalić, 1999.: 182).

⁴⁰ "Jaz između 'bogatoga sjevera' i 'siromašnoga juga' kao da nikada nije bio veći u ovih trinaest godina hrvatske samostalnosti. Nogomet i nogometno nasilje samo su finalni, najbrutalniji (zato i najvidljiviji) pokazatelj tog jaza, koji niti počinje, niti završava nogometom, nego se proteže na gotovo sve sfere življenja, uključujući i alternativnu i službenu kulturu" (Pilić, 2003.).

grednika i tomu slično zapravo površinske naravi, a ne utječu na same uzroke nasilja. Provođenje samo tih, uglavnom represivnih, mjera može čak potencirati navijačke izgrede i nasilno ponašanje. Francuski istraživači tvrde kako se “današnji nogometni svijet manje bavi suzbijanjem nasilja, a mnogo više se trudi učiniti ga nevidljivim kako bi se sačuvalo javni red i mir na nogometnim terenima” (2007.: 55). Lako je suglasiti se s njima kako vođenje računa isključivo o očuvanju reda i mira nije dovoljna terapija toga problema. Prema njima, istinska je teškoća u tome što “postoji neravnoteža cijelog arsenala represivnih mjera (koliko god se manjkavo primjenjuju) i mjera preventivnoga i obrazovnoga karaktera” (Bodin, Robéne, Héas, 2007.: 58).

Bodin i suradnici, poput nekih hrvatskih znanstvenika koji se bave tom problematikom, kao recept za suzbijanje nasilja među navijačima zagovaraju balansni pristup koji sadržava aktivnosti represije i prevencije. Naime, u Hrvatskoj se, kao ni u nekim drugim europskim zemljama, ne koristi dostatno takav pristup, nego je izrazit naglasak na mjerama represije koje su uređene poznatim Zakonom o sprječavanju nereda na športskim natjecanjima, koji je odredio novčane, zatvorske i druge kazne.⁴¹ Moguće je zaključiti kako intenzivno korištenje represivnih mjera izaziva ogorčenje brojnih navijača i čini ih izoliranijima od društva te time spremnijima za nasilničko ponašanje.⁴² Taj pristup, sudeći prema izvjesnim pokazateljima, izaziva frustracije i nekih policajaca, pa i šefova policije u Hrvatskoj: Marijan Tomurađ, načelnih Policijske uprave Zagrebačke, na konferenciji za medije u vezi s učestalim izgedima ekstremnih navijača na zagrebačkim ulicama krajem ožujka prošle godine, izjavio je: “Iako smo huliganima najavili otvoreni rat, mogu, na žalost, reći da se nisu primirili i da taj rat i dalje traje” (Milković, Kuterovac, 2008.).

Srđan Vrcan je još početkom prošloga desetljeća analizirao represivnu i preventivnu strategiju te upozoravao kako se “može razumno pretpostaviti da tek kombinacija ovih strategija može imati neki značajniji učinak, bar u smislu zaustavljanja postojećega trenda eskalacije nasilničkoga ponašanja” (Vrcan, 1990.: 100-101). Desetljeće poslije on je, sudjelujući na okruglom stolu “Nasilničko ponašanje športske publike” u Splitu, ocijenio da za taj problem nema lakoga i brzoga rješenja te slijedom toga uočio kako u Europi dolazi do razrade “sustava kombiniranih mjera policijsko-preventivne i re-

⁴¹ Zakon o sprječavanju nereda na športskim natjecanjima donio je Hrvatski sabor 15. srpnja 2003. godine, a izmjene i dopune toga Zakona (kojima se uz ostalo precizira zaštitna mjera zabrane pribivanja športskim priredbama izgrednicima) donesene su 16. lipnja 2006. godine.

⁴² Perasović i Bartoluci ocjenjuju kako je represija ojačana nakon prihvatanja toga Zakona (Perasović, Bartoluci, 2007.: 115). Više je pokazatelja velikoga ogorčenja navijača zbog te represije koje se izražava primjerice u porukama brojnih grafiti (“Sloboda navijačima”, “Pendrek lomi kosti, ali srce ne BBB” i sličnih u Zagrebu) i transparentata te kroz sukobe s policijom i sl.

presivne naravi i mjera kojima se sustavno nastoji promijeniti sastav nogometnih navijača pa i sama narav nogometnoga navijanja. To je strategija kojoj teže međunarodne organizacije, a u osnovi se radi o temeljitoj promjeni slojevno-klasne i generacijske strukture nogometne publike kao i promjeni u tradicionalnim vezama klubova za pojedine sredine i društvene slojeve” (Vrcan, 2001.: 40).

Razvoj društvenih aktivnosti suzbijanja nasilja ekstremnih navijača u razvijenim zemljama Europe, s iznimkom Italije koja se posljednjih desetak godina nikako ne uspijeva osloboditi pogibeljnoga navijačkog huliganizma,⁴³ pokazuje da balansa i sustavna strategija koju je opisao Vrcan postiže razmjerno dobre rezultate. No, u nekim zemljama Istočne i Srednje Europe – osobito u Srbiji, Poljskoj i Hrvatskoj – ta uravnotežena strategija još nije ni dizajnirana, a u njima, za razliku od Engleske, Španjolske i drugih europskih zemalja, nisu osigurani ni elementarni uvjeti za njezino provođenje. Ti su uvjeti raznovrsni, a ponajviše se odnose na unapređenje kvalitete klupskoga nogometa, uređenje stadiona, uvođenje modernih i visoko tehnologiziranih mjera sigurnosti, precizno normativno uređenje financijskih i drugih odnosa u nogometu i sportu, strogo poštovanje zabrane točenja alkohola u širem prostoru oko stadiona i slično.

Represivne su mjere i načelno problematične, a prema Bodinu i suradnicima mogu se podijeliti u četiri kategorije: zakone i propise, sigurnosne mjere, nadzorne mjere⁴⁴ i prikupljanje informacija (Bodin, Robéne, Héas, 2007.: 55). Slično francuskim autorima i brojnim drugim kolegama iz europskih zemalja, i hrvatski istraživači međuodnosa sporta i nasilja u svojim tekstovima i javnim nastupima upozoravaju na nedostatnost tih mjera pa i štetnost njihova provođenja. Dakle, znanstvena je zajednica u različitim zemljama Staroga kontinenta, kako u onima u sastavu Europske Unije tako i u onima koje će tek ući u tu Uniju, uglavnom suglasna da je nužno suzbijati nasilje ekstremnih nogometnih i drugih navijača koordiniranom represijom i prevencijom, što zahtijeva sustavno i dugoročno provođenje preventivnih mjera pri rješavanju toga problema.

⁴³ Tako je u veljači 2007. godine u teškim obračunima navijača i policije u Cataniji na Siciliji ubijen 38-godišnji inspektor policije. Devet mjeseci poslije toga na jednom odmorištu uz autocestu kraj toskanskoga grada Arezza policija je pokušavajući suzbiti tučnjavu između navijača Lazija i Juventusa najvjerojatnije slučajno (pucajući radi upozorenja u zrak) ubila jednoga 25-godišnjega mladića iz Rima, što je izazvalo velike neredе u nekoliko gradova u sklopu kojih su u glavnom gradu Italije čak napadnute policijske stanice i zgrada Olimpijskoga odbora (Mihovilović, 2007.).

⁴⁴ Na zanimljiv način nadzor navijača problematizira Garry Crawford propitujući “kako moć djeluje kroz pojedince te kako pripadnici publike mogu zauzeti promjenjive i fluktuirajuće pozicije društvene moći”. (2004.: 94-101)

Među mjerama prevencije treba istaknuti obrazovne programe, projekte za navijače, projekte integracije skupina navijača i zajednica građana, djelovanje kroz masovne medije, preventivne aktivnosti na mjestima okupljanja navijača i slične. U vezi s mjerama prevencije moguće je uočiti znatne podudarnosti između ocjena stranih i hrvatskih istraživača. Recimo, slično autorima knjige *Sport i nasilje u Europi*, za provođenje prevencije na mjestima okupljanja navijača zalaže se talijanski istraživač Carlo Balestri koji je u svom tekstu "Rasizam, internet i nogomet" ocijenio da je "najdjelotvorniji način za borbu protiv rasizma i netolerancije djelovanje na mjestima gdje se ljudi okupljaju" (Balestri, 2002.). Slične napatke opetovano u javnosti iznose i neki hrvatski sociolozi sporta (Perasović, 2003.; Lalić, 2000.).

Također, treba se ozbiljno zapitati koji su akteri odgovorni za provođenje prevencije nasilničkoga ponašanja u Hrvatskoj, jer se to kod nas ne može jasno razabrati, kao što nije zamjetno da je ijedna organizacija (Hrvatski nogometni savez, nogometni klubovi, Hrvatski olimpijski odbor i druge) sličnu prevenciju dosad sustavno provodila.⁴⁵ Francuski istraživači, slično hrvatskima, uočavaju kako vodstva klubova izbjegavaju odgovornost za ponašanje navijača njihovih klubova, "peru ruke" od nasilja ili se pokušavaju u različitim prilikama dodvoriti navijačima (Bodin, Robéne, Héas, 2007.: 54-55). Također, prečesto je u različitim zemljama prisutan senzacionalistički pristup medija i nemarno medijsko pokrivanje navijačkoga nasilja, što izgređnicima daje velik publicitet za kojim oni žude te se time zapravo potiče popularnost navijačkoga nasilja.⁴⁶ Stoga je vrlo bitno da mediji imaju objektivni i razuman pristup tom fenomenu koji je s onu stranu ikakvoga senzacionalizma.

Slične napatke davali su i neki naši znanstvenici pa je tako Benjamin Perasović u intervjuu *Slobodnoj Dalmaciji* 2003. rekao: "Normalno je da je takve stvari moguće i spriječiti, da ih je moguće prevenirati, da se različitim

⁴⁵ Stav MUP-a prema zadaći preveniranja navijačkoga nasilja iznesen prije desetak godina bio je ovakav: "Ako će se naznačenim problemima baviti samo policija, zasigurno će i pozitivni učinak biti manji. U prevenciji športskoga nasilja, osim policije, morali bi se uključiti i drugi čimbenici, posebice športski klubovi, škole, sredstva javnoga priopćavanja, ustanove koje se bave maloljetničkom delinkvencijom, sociolozi i drugi." Policija se, kako kažu, zalaže za "politiku čistih računa" i propagira načelo "neka svatko radi svoj posao". ("Navijanje, a ne divljanje", seminar Zagreb-Poreč 24. – 28. studenog 1997. godine, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske).

⁴⁶ Francuski autori govore o medijima kao "katalizatoru huliganskoga nasilja" te kao primjer navode da je "intenzivno medijsko praćenje događaja na Heyselu ubrzalo širenje huliganstva Europom" (Bodin, Robéne, Héas 2007.: 37-38). Problem Velike Britanije s navijačkim nasiljem sredinom sedamdesetih godina 20. stoljeća također je pospješen njegovim problematičnim medijskim tretmanom. Tako su, recimo, zahvaljujući medijskom isticanju i spektakulariziranju njihova nasilja, ugled i slavu stekli navijači Manchester Uniteda nazvani "Red Army" (Williams, Dunning, Murphy, 1986b.: 371-372).

akcijama, ponekad i represivnim, ti rizici mogu smanjiti. Međutim, s obzirom na neke trajne karakteristike navijačkoga svijeta, kao što su koncept muškosti i dokazivanja kroz fizičke obračune – dakle kroz maskulinistički koncept, kroz alkohol, kroz kompeticiju koja se također favorizira u nogometu, kroz diskurs kojim se koriste novinari, a koji je prilično ratnički, sa svim “rovovima”, “rovovskim bitkama”, “bunkerima” i sl. – jasno je da će nasilje ostati jedna od trajnih karakteristika svijeta nogometnih huligana, radikalnih navijača, tifosa, fanatika...kako ih već želimo zvati” (Perasović, 2003.). Dakle, pri programiranju i provođenju različitih aktivnosti suzbijanja nasilničkoga ponašanja ekstremnih nogometnih navijača nužno je poći od ocjene kako je nasilje “vrhunac navijačke ekspresije” i “kulminacija navijačkoga rituala” kod ekstremnih pripadnika navijačkih skupina (Lalić, 1993.), te da se stoga najveća pozornost treba usmjeriti na smanjivanje prisutnosti i pogibeljnosti toga nasilja.

Sažeto izneseno, pri suzbijanju navijačkoga nasilja potrebno je postaviti održive i realistične ciljeve društvene akcije, odnosno nemati iluzija da se taj problem u duljem razdoblju može posve prevladati. Konkretno, te aktivnosti ponajprije treba usmjeriti na sužavanje prisutnosti nasilja, ograničavanje mogućnosti da simbolično navijačko nasilje mutira u zbiljsko, korištenje balansnoga pristupa s kvalitetno osmišljenim i raznovrsnim represivnim i preventivnim mjerama, kao i na ukupno moderniziranje i civiliziranje kulture nogometa u cijelosti. Stavovi i teze europskih proučavatelja sporta koji se odnose na društvene aktivnosti suzbijanja navijačkoga nasilja ne odudaraju od ocjena naših sociologa i drugih istraživača, uz opasku da je specifični hrvatski društveni kontekst u posljednja gotovo dva desetljeća ponudio dodatne mogućnosti za proširenje teorijskih elaboracija kod nas provedenih empirijskih istraživanja toga fenomena.

Latentno nasilje

Uz navijačko nasilje, koje je gotovo isključivo fizičke naravi te je posljedično najvidljivije i najprisutnije ne samo u medijima, nego i u znanstvenim proučavanjima, odnos sporta i nasilja također podrazumijeva i onaj prikriveniji, zabašureniji tip nasilja, koji se uobičajeno može prepoznati kao psihičko maltretiranje, dominaciju, hegemoniju i tomu slično. Ako nema dvojbe da je navijačko nasilje itekako manifestno, onda postoje argumenti da se taj drugi tip nasilja nazove latentnim. On nije nužno latentan po svojoj naravi, ali zato po pravilu jest po percepciji u društvu, a u krajnjoj liniji i po recepciji u znanosti. Knjiga *Sport i nasilje u Europi* otvara nove horizonte i upozorava na širinu i mimikrijsku narav toga fenomena. Njezini su pak nedostaci u nedorečenosti kod raspravljanja situacija obilježenih nasiljem, što je i lako objašnjivo, jer tu ne postoje kao kod fenomena navijača pripremljeni obrasci razvrstavanja i ocjenjivanja.

Od tematskih cjelina kojima se francuski autori, osim navijačima, bave, u našoj je domaćoj produkciji određena pozornost posvećena samo involviranosti politike u sport te povezanosti sporta i ekonomije. Francuskim je autorima dotle uspjele naznačiti potencijalno zanimljiva mjesta za raspravu, svakako i zahvaljujući kvantiteti i kvaliteti korištenih primjera iz europskoga sporta. Odlazak u širinu ipak nije prikladno popraćen dubinom pristupa te je teorijska razina njihove knjige nešto slabija od empirijske. Tako pojam politike nije ni definiran niti problematiziran, što ostavlja po strani intrigantna pitanja o razinama odnosa politike i sporta. Tako nešto u manjoj mjeri nedostaje i Vrcanovim radovima o toj temi, iako su njegovi radovi, procjenjujemo, analitičniji i teorijski utemeljeniji od knjige francuskih autora.

Problem ekonomskih relacija u sportu kod nas je pak iscrpno zahvaćen ne od strane sociologa, nego uglavnom u povećoj knjizi dvojice autora iz novinarske, odnosno marketinške struke Krešimira Džebe i Marijana Serdarušića (Džebe, Serdarušić, 1995.). Na žalost, istraživanja toga bitnog područja izostala su u Hrvatskoj dulje od desetljeća.

Iako je jedno veće poglavlje u knjizi *Sport i nasilje u Europi* posvećeno nasilju u medijima, u njemu se zapravo nastavlja problematizirati posvemašnja komercijalizacija sporta, pri čemu se naglašava udio televizije u tom procesu.⁴⁷ Uopće se ne razmatra nasilje inherentno medijskom diskursu i medijskom jeziku kod praćenja sportova, a sportsko novinarstvo je zahvaljujući agonalnom karakteru sporta vrlo podatno za instrumentalizaciju nasilja.⁴⁸ Ni hrvatski proučavatelji sporta nisu se bavili tom stranom nasilja, za što je lakše pronaći opravdane razloge, negoli u slučaju francuskih kolega. Naime, u hrvatskoj društvenoj znanosti još nisu u dovoljnoj mjeri zaživjeli ni kulturalni studiji niti studiji medija, a kamoli studiji sporta pa bi bilo teško očekivati proučavanje sporta u tome znanstvenom kontekstu.

To još i više vrijedi za sagledavanje problema ljudskih tijela i nasilja u okviru studija sporta. Francuski su autori glede ovoga pitanja povezali medicinske i farmakološke uvide s onima antropologije nasilja i sociologije nadzora, usmjerivši pozornost na ozljede, nesreće i ovisnosti u sportu. Pritom su se osvrnuli i na medijske slike za taj aspekt nasilja vezanih događaja. U hrvatskom sportu svakako ne bi bilo toliko građe za razglabanje o doping-u,

⁴⁷ Kad govori o komercijalizaciji nogometa i Vrcan ističe televiziju kao uzročnika "krupne promjene u nogometnoj galaksiji" (2003.: 69-72).

⁴⁸ Ivan Čolović iznosi mnoštvo primjera iz žanra sportske reportaže kojima potkrepljuje svoju tezu da je u središtu nogometne mitske priče sukob koji "nas" suprotstavlja "njima" (Čolović, 1985.: 207-251). Srpski sociolog Srećko Mihailović, pak, analizira medijsko praćenje spomenutih nereda na Maksimiru na utakmici Dinamo-Crvena zvezda, 13.5.1990.: "Model antagonizma ispitan je u medijskim interpretacijama maksimirske događaja, pojedini "ljudi od medija" su tada prvi put isprobali svoj "jezik mržnje" da bi ga, potom, u godinama koje će uslijediti, doveli do mizantropskoga savršenstva." (Mihailović, 1997.: 122)

možda nešto više za analiziranje fenomena sportskih ozljeda i bolesti⁴⁹ i za temu međuodnosa sporta i ovisnosti o drogi (Žugić, 2000.), ali sve to zasad ostaje uglavnom netaknutom temom. Ona ima nekakav, iako sporadičan status u našim medijima, a tek čeka na sustavnu znanstvenu obradu.

Nešto bi se slično moglo ustvrditi i za nasilje usmjereno prema manjinskim skupinama u sportu, kojemu francuski autori pristupaju analizirajući uz “klasične” primjere (vezane za rod i seksualne orijentacije) i one zlostavljanja djece odnosno lošega postupanja prema njima u sve okrutnijem svijetu sporta. U svjetlu preispitivanja poželjnoga odnosa rada i umjerenosti, oni dovode u pitanje etičnost i prihvatljivost izlaganja djece intenzivnim i napornim sportskim treninzima. Taj problem izdvajamo, jer zvuči itekako poznato i u našem domaćem sportu, a to što je znanstveno neprepoznat nikako ne znači da ne zaslužuje pomnu analizu.

Nagruće hrvatske sociologije sporta prema istraživanju navijača očito je rezultiralo tek slabim bavljenjem onime što smo nazvali latentnim nasiljem u sportu. Jedina istinski vrijedna iznimka u tom smislu jest tumačenje međuodnosa politike i sporta koji je dulje razdoblje zaokupljao pozornost Srđana Vrcana, što je i posve shvatljivo s obzirom na obilje primjera koje su mu godinama osiguravali hrvatski sport i politika.⁵⁰

Prevođenje knjige Bodina, Robéna i Héasa na hrvatski jezik i njezino objavljivanje u nas otvara vidike na raznovrsne probleme povezane s nasiljem u europskom sportu, ali i razotkriva neke univerzalne oblike i obrasce pojavljivanja nasilja u sportu kojih nije pošteđen ni hrvatski sport. Također, ta knjiga pokazuje postojanje izoštrenijih pristupa simbiozi sporta i nasilja u europskoj znanstvenoj misli, koje ćemo prije ili kasnije morati implementirati i u domaćem kritičkom sociološkom, politološkom, ali i svakom drugom proučavanju sporta. I to ne samo radi unapređenja dosadašnjih okvira i metoda znanstvenoga bavljenja tim fenomenom, nego i radi poticanja revizije domaćega sporta u svrhu njegova postavljanja na zdravije osnove, (u)koliko to društveni i politički uvjeti uopće dopuštaju.

⁴⁹ Najpoznatiji primjeri su oni vezani za ozljede i bolesti Janice Kostelić, Blanke Vlašić, Marija Ančića i Marka Strahije...

⁵⁰ Svakako valja izdvojiti sukob oko imena nogometnoga kluba iz Maksimira, koji je u svom izvrsnom tekstu “Neobičan sukob: Predsjednik Republike protiv navijačkoga plemena” kao poglavlju knjige “Nogomet – Politika – Nasilje” analizirao Srđan Vrcan (Vrcan, 2003.: 201-230) Također, o tom sukobu je Hrvoje Prnjak u svojoj knjizi o Bad Blue Boysima napisao cijelo poglavlje – ““Bad Blue Boysi” ostaju bez svoga kluba” (Prnjak, 1997.: 105-172).

Zaključak

Najavljeni nakanu članka da se usporedi znanstveni uvid u međudnos sporta i nasilja u Hrvatskoj sa znanstvenim uvidom u međudnos sporta i nasilja u Europi, pokušali smo ostvariti na, po našem mišljenju, jedini mogući način, a to je da se istodobno provede i komparacija međudnosa sporta i nasilja kod nas s međudnosom sporta i nasilja u razvijenim europskim državama. Kako relacije sporta i nasilja držimo neodvojivim od društvenoga i političkoga konteksta, to je uključivalo razlaganje društvenopolitičke situacije Hrvatske u trenutku europeizacije našega društva na različitim razinama i u različitim područjima.

U završnom komentaru načinjene usporedbe, čini nam se korisnim u tekstu raspršene vlastite stavove i uvide vezati uz ocjene domaćih kolega istraživača te tako možda doprijeti do neke konačne dijagnoze raspravljanih problema.

O opsegu, naravi i kvaliteti “domaćih istraživanja navijačkoga plemena” pisao je prije desetak godina Zoran Žugić (Žugić, 1996.: 199-206; Žugić, 2000.: 170-186), a sažetu evaluaciju hrvatske sociologije sporta ponudili su 2007. godine Benjamin Perasović i Sunčica Bartoluci (Perasović, Bartoluci, 2007.). Radovi tih autora, osim što daju pozitivnu ocjenu znanstvenoga proučavanja društvenih aspekata sporta u Hrvatskoj, svjedoče o neupitnom značenju osvjetljivanja fenomena nasilja u sportu. Istinske društvene dimenzije toga fenomena u nas prepoznali su ponajviše sociolozi na temelju rezultata vlastitih istraživanja, što naglašava potrebu za unapređivanjima ne samo socioloških nego i multidisciplinarnih znanstvenih ispitivanja nasilničkoga ponašanja ekstremnih nogometnih navijača te drugih aspekata međudnosa sporta i nasilja. Prema opravdanoj ocjeni Perasovića i S. Bartoluci, sociološka su istraživanja toga međudnosa, osim fundamentalne studije Srđana Vrcana *Nogomet – politika – nasilje*, u ovom desetljeću uglavnom zamrla, pa je novinarski diskurs počeo u javnosti prevladavati nad prije istaknutim sociološkim diskursom (Perasović, Bartoluci, 2007.).

Kao posebnost sporta u Hrvatskoj, a svakako i društvenoga života, iskristalizirala se politiziranost navijačke supkulture, a više puta su eksplozije nasilja na sportskim susretima interpretirane u kontekstu dvosmjernoga procesa što ga je Vrcan imenovao sportizacijom politike – politizacijom sporta. S te strane se čini da analiza sporta i nasilja u Hrvatskoj ne može biti nego i politološke naravi. Štoviše, medijsko nasilje, nasilje ekonomske naravi, nasilje prema tijelu i svi drugi oblici nasilja prisutni u sportskom području, koji svakako već dugo zaslužuju pozornost istraživača, sagledivi su u kontekstu odnosa moći koji se u njima izražavaju, kao i s obzirom na strategije borbe usmjerene protiv njih, dakle i opet u kontekstu politike, ovaj puta u širem smislu. Iako je tu politiku odnosno subpolitiku te njezinu relevantnost u svijetu sporta, ali još i više u hrvatskom kontekstu, Vrcan prepoznao u svojoj

knjizi *Nogomet, politika, nasilje* (2003.) te, služeći se teorijskim doprinosom Ulricha Becka “pronašao političko” u nogometu i u svakodnevnom (Vrcan, 2003.: 222-224), pomak koji je napravio u odnosu na svoju prethodnu knjigu *Sport i nasilje danas u nas* (1990) ipak je tek korak – iako vrlo bitan – jednoga lucidnoga mislioca na putu koji domaćoj sociologiji sporta u cijelosti predstoji kako bi nadogradila dosadašnje rezultate i postojeće spoznajne do-sege.

Nasilje u sportu u hrvatskoj je sociologiji i u drugim društvenim znanostima promatrano kao devijantno ponašanje navijača, povezano s izražavanjima supkulturne mladih, tumačeni su socijalni, psihološki i socioekonomski uzroci istoga, primjenjivana je metodologija kojom se koriste i istraživači iz razvijenih zemalja Europe i slično. No, kako “ovako mlada posebna sociologija nije mogla obuhvatiti sve, mnogo toga iz međudnosa sporta i društva ostalo je neistraženo” (Perasović, Bartoluci, 2007.: 117), ostaje posve dovoljno prostora za nove pokušaje na tom području. Ti pokušaji mogu biti istinski izazovi za istraživače, jer hrvatska inačica četverokuta sporta, nasilja, politike i društva stalno pruža obilje iskustvenoga materijala za znanstveno i društveno vrijedne interpretacije.

Literatura

- Armstrong, Richard, Giulianotti, Gary (ur.), 1999.: *Football Cultures and Identities*, MacMillan, London
- Balestri, Carlo, 2002.: *Rasizam, nogomet i internet*, Europski nadzorni centar za rasizam i ksenofobiju, Agencija za odgoj i obrazovanje, Beč, Zagreb
- Blackshaw, Tony, Crabbe, Tim, 2004.: *New perspectives on Sport and 'Deviance'*, Routledge, London, New York
- Bodin, Dominique, Robene, Luc, Heas, Stephane, 2007.: *Sport i nasilje u Europi*, Knjiga trgovina, Zagreb
- Brimson, Dougie, 2006.a: *Tajne nogometnog huliganizma*, Celeber, Zagreb
- Brimson, Dougie, 2006.b: *Nogometno nasilje u Europi*, Celeber, Zagreb
- Butigan, Sanja, 2008.: Bocama i bakljama na Delije, *Jutarnji list*, Zagreb, 5. svibnja
- Buzov, Željko, Magdalenic, Ivan, Perasović, Benjamin, Radin, Furio. 1988.: *Navijačko pleme*, RZ RH SSOH, Zagreb
- Cashmore, Ellis, 2005.: *Making sense of sports*, Routledge, London
- Crawford, Garry, 2004.: *Consuming Sport*, Routledge, London, New York
- Čolović, Ivan, 1996.: Fudbal, huligani i rat. u: Popov, Nebojša (prir.), *Srpska strana rata*.
- Trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, Vikom grafik, Beograd, Gradanska čitavnica, Zrenjanin: 419-446
- Džeba, Krešimir i Serdarušić, Marijan, 1995.: *Sport i novac. Iza kulisa svjetskih spektakala*, Reta, Hrvatski zbor sportskih novinara, Zagreb

- Edwards, Harry, 1973.: *Sociology of Sport*, The Dorsey Press, Homewood, Illinois
- Elias, Norbert, Dunning, Eric, 1986.: *Quest for Excitement: Sport and Leisure in the Civilizing Process*, Blackwell, Oxford
- Fanuko, Nenad, Magdalenić, Ivan, Radin, Furio i Žugić, Zoran, 1991.: *Zagrebački nogometni navijači: grupni portret s BBB u središtu*, Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
- Franičević, Vojmir, 2002.: Politička i moralna tranzicija u prvom desetljeću tranzicije u Hrvatskoj, *Politička misao*, (39) 1: 3-31
- Foer, Franklin, 2006.: *Kako nogomet objašnjava svijet*, Celeber, Zagreb
- Giulianotti, Richard, 1999.: *Football. A Sociology of the Global Game*, Polity Press, Cambridge.
- Graf von Krockow, Christian, 1984.: Sport, društvo, politika, *Pogledi*, (14) 3: 47-57
- Grubiša, Damir, 2003.: Le water-polo ou la guerre par d'autres moyens, *Courrier international*, No. 660
- Koković, Dragan, 2000.: *Sociologija sporta*, Sportska akademija, Beograd
- Lalić, Dražen, 1990.: Nasilništvo nogometnih navijača. Geneza fenomena u Jugoslaviji, *Kultura*, br. 88-90: 11-132
- Lalić, Dražen, 1993.: *Torcida: pogled iznutra*. AGM, Zagreb
- Lalić, Dražen, 2001.: Riječ voditelja na okruglom stolu 'Nasilničko ponašanje športske publike' održanom u Splitu 16. studenog 2000. godine, u: Bilić, Ivan, Lalić, Dražen, Russo, Andre (ur.), *Nasilničko ponašanje športske publike*, Grad Split – Poglavarstvo i Europski pokret Split
- Magnane, Georges, 1964.: *Sociologie du sport*, Gallimard, Paris
- Marjanović, Radovan, 1978.: *Teorija i empirijska istraživanja sportske publike kod nas i u svetu*, IIC SSO Srbije, Beograd
- Marsh, Peter, 1978.: *Aggro. The Illusion of Violence*, J. M. Dent & Sons, London, Melbourne, Toronto
- Mihailović, Srećko, 1997.: Rat je počeo 13. maja 1990., u: Slapšak, Svetlana i dr., *Rat je počeo na Maksimiru. Govor mržnje u medijima*, Medija centar, Beograd: 77-124
- Mihovilović, Maroje, 2007.: Teror mladih fašista na stadionima Italije, *Nacional*, Zagreb, 13. studenoga
- Milković, Ante, Kuterovac, Martina, 2008.: Zagrebačka policija: Ništa ne možemo tim huliganima, *Jutarnji list*, Zagreb, 30. ožujka
- Orešić, Boris, 2008.: "Pravi vlasnici hrvatskih nogometaša", *Globus*, Zagreb, 25. travnja
- Perasović, Benjamin, 1989.: Nogometni navijači kao dio omladinske subkulture, *Potkulture*, (2) 4: 75-86
- Perasović, Benjamin, 2001.: *Urbana plemena. Sociologija subkultura u Hrvatskoj*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb
- Perasović, Benjamin, 2003.: Torcida se vratila nasilju, intervju vodio Damir Pilić, *Slobodna Dalmacija*, Split, 12. prosinca

- Perasović, Benjamin i Bartoluci, Sunčica, 2007.: Sociologija sporta u hrvatskom kontekstu, *Sociologija i prostor*, (45) 1: 105-119
- Petrović, Krešimir, 1984.: Nasilje u sportu – segment nasilja u suvremenom svijetu, *Pogledi*, (14) 3: 79-110
- Pilić, Damir, 2001.: *Agresivnost ekstremnih nogometnih navijača*, Magistarski rad obranjen 2001. na Odsjeku za psihologiju Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu
- Pilić, Damir, 2003.: Mala zemlja za velike podjele, *Slobodna Dalmacija*, Split, 20. prosinca
- Prnjak, Hrvoje, 1997.: *Bad Blue Boys – prvih deset godina*, Marjan Express, Zagreb
- Taylor, Ian, 1982.: *On the sports violence question: soccer hooliganism revisited*, Routledge & Kegan Paul, London, Boston, Melbourne i Henley
- Tomić-Koludrović, Inga, Petrić, Mirko 2007.: Hrvatsko društvo – prije i tijekom tranzicije, *Društvena istraživanja*, (15) 90-91: 867-889
- Tomlinson, Alan, 2005.: *Sport and leisure cultures*, University of Minnesota Press, Minneapolis i London
- Vrcan, Srđan, 1990.: *Sport i nasilje danas u nas i druge studije iz sociologije sporta*, Naprijed, Zagreb
- Vrcan, Srđan, 2001.: Uvodno izlaganje na okruglom stolu 'Nasilničko ponašanje športske publike' održanom u Splitu 16. studenog 2000. godine, u: Bilić, Ivan, Lalić, Dražen, Russo, Andrea (ur.), *Nasilničko ponašanje športske publike*, Grad Split – Poglavarstvo i Europski pokret Split
- Vrcan, Srđan, 2003.: *Nogomet, politika, nasilje*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Vrcan, Srđan, 2005.: Iznova o navijačkom nasilju, *Zarez*, Zagreb, 7. travnja
- Vrcan, Srđan, Lalić, Dražen, 1999.: From Ends to Trenches, and Back: Football in the Former Yugoslavia, u: Armstrong, Gary, Giulianotti, Richard (ur.), *Football Cultures and Identities*, MacMillan, London: 176-185
- Wann, D. L., Melnick, M. J., Russell G. W., Pease, D. G., 2001.: *Sport Fans: The Psychology and Social Impact of Spectators*, Routledge, New York
- Williams, John, Dunning Eric, Murphy, Patrick, 1986a.: *Hooligans Abroad*, Routledge, London, New York
- Williams, John, Dunning Eric, Murphy, Patrick, 1986b.: The Rise of the English Soccer Hooligan, *Youth Society* (17) 4: 362-380
- Židak, Tomislav, 2008.: Koliko su nas stajali izgredi huligana?, *Jutarnji list*, Zagreb, 9. travnja
- Žugić, Zoran, 1996.: *Uvod u sociologiju sporta*, Fakultet za fizičku kulturu, Zagreb
- Žugić, Zoran, 2000.: *Sociologija sporta*, Fakultet za fizičku kulturu, Zagreb
- Županov, Josip, 2002.: *Od komunističkog pakla do divljeg kapitalizma. Odabrane rasprave i eseji (1995-2001.)*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb

Dražen Lalić
Ozren Biti

*THE RECTANGLE OF SPORT, VIOLENCE, POLITICS AND
SOCIETY: SCIENTIFIC INSIGHTS FROM EUROPE AND
CROATIA*

Summary

The aim of this paper is to compare the Western European scientific insight into the relation between sport and violence in contemporary societies with the respective Croatian scientific insight. The point of departure for the comparison is the excellent evaluation of the available scientific research of this relation offered in the book of the French sociologists Bodin, Robéne and Héas *Sport and Violence in Europe*. They analyse the sociological, political science, psychological and other research of sport related violence, including those of its aspects that have been insufficiently recognized or neglected; they especially highlight the importance of understanding the violence of extremist sport fans for the understanding of the whole phenomenon. From 1980's onwards the violence of sport fans is equally present in Croatia as in the countries of EU but in the last decade Croatia cannot stand comparison with the EU countries when it comes to the efficiency of the measures undertaken to prevent and bring an end to this type of violence. The authors of this paper claim that the respective research of Croatian sociologists, political scientists and others can stand comparison with those in the Western European countries as to their theoretical insight, applied methodology and the quality of interpretations. This is true, however, only regarding the research of manifest violence, and it does not entirely apply for research of latent violence.

Key words: sport, violence, sport fans, politics, Europe, Croatia

Mailing address: Dražen Lalić, Faculty of Political Science,
Lepušićeva 6, HR 10000 Zagreb. *E-mail:* drazen.lalic@st.t-com.hr

Mailing address: Ozren Biti, Institut za etnologiju i folkloristiku,
Šubićeva 42, HR 10 000 Zagreb. *E-mail:* ozren@ief.hr